

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת שופטים תש"פ

ולמה שנתבאר דברי החינוך צריכים עיון, דלא מיבעיא האיסור דלקיחת שוחד, דזה ודאי דלא ניתן לתשלומין, כיון דהאיסור המעשה עצמו של לקיחת השוחד, וגם האיסור הב' דהוא איסור לדון אחר קבלת השוחד, לא הוי לאו שניתן להישבון, כיון שכבר דן עם השוחד, ומה מהני שיחזיר, וצ"ע דברי החינוך דאין לוקין על קבלת שוחד כיון דחשיב לאו שניתן לתשלומין, וצ"ע. ויש להסתפק באופן שלקח שוחד ולבסוף לא דן, האם עבר על האיסור, ואם נימא דהאיסור הוא לדון ולא בלקיחה, ודאי דלא עבר, אמנם מדברי החינוך מבואר דהאיסור הוא בלקיחה, אכן אכתי יש להסתפק דשמא האיסור הוא הלקיחה לדון, אמנם במקום שלבסוף לא דן אולי אין איסור, וצ"ע.

כי השחד יעור עיני חכמים (שם)

יש להעיר שכאן כתוב "חכמים", ובפרשת משפטים (שמות כ"ג. ח) כתוב השוחד יעור "פקחים", וביאר הגר"א דחכמים הכוונה לתלמידי חכמים שבקאים בתורה, אבל מ"מ יש חשש שירמו אותם והוי דין מרומה שאסור לדון, ולכן בעינן שיהיו גם פקחים, ולא ידונו דין מרומה.

והנה כאן כתוב יעור פקחים, ולא כתוב עיני פקחים כמו שכתוב עיני חכמים, והביאור פשוט דפקח פירושו מי שרואה, וא"כ שייד לומר יעור הפקחים והיינו שלא יהיו פקחים, משא"כ בחכמים השוחד מעורר את עינם אבל עדיין מיקרו חכמים.

והנה אמת נכון הדבר (י"ז. ב')

הגר"א ביאר ש"אמת" פירושו שדנו ע"פ דיני התורה, ו"נכון" פירושו שאיננו דין מרומה. ובב"ב (דף ה:) איתא והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע זהו דין שדן דין אמת לאמתו, ובתוס' (שם) כתב דאמת לאפוקי דין מרומה, ולפי הגר"א צ"ל דאמת פירושו ע"פ דיני התורה, ולאמתו פירושו לאפוקי דין מרומה, וכן שמעתי ממרן הגר"א מ"מ שדן צ"ל וכדאיתא בגמ' (רי"ה דף כה.) גבי קידוש החודש "אתם" אפילו מזידים, ומבואר דאף אם שגגו ופסקו דין בטעות מ"מ הוי דין אמת, אבל אין זה לאמתו.

ודרשת היטב (י"ז. ד')

בסנהדרין (דף מ.) ילפינן מהכא דין שבע חקירות, ואחד החקירות הוא באיזה שעה, וצ"ב הרי אין בתורה מושג של שעות, ורואים כאן שזה כח שניתן לחז"ל לקבוע, [ובדברי החזו"א יש בזה סתירה מיו"ד סי' פ"ה ס"ק ע"ד, לאו"ח סי' י"ג – (הגר"ש צביון), ועיין בתומים (סי' ל' סק"ג) ומה שכתב עליו באו"ש (ריש הלי' עדות), וע"ע בקוב"ש פסחים (דף יב. אות מ"ו)], ועיין עוד לקמן (י"ט. י"ח).

והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' את**האיש או את האשה (י"ז. ה')**

צ"ע בכפילות הלשון שחזר את האיש או את האשה, וביאר במשך חכמה דבסנהדרין (דף טו.) איתא דאיש ואשה אתא לאפוקי שבת, דבעינן לדונם בב"ד של שבעים ואחד ולא בב"ד של שיער, ועוד איתא התם דאתא נמי לאפוקי עיר הנדחת, דבעינן לדונם בב"ד של שבעים ואחד ולא של שיער, ומעתה מבואר היטב כפילות הלשון, דאיש ואשה אחד לאפוקי שבת, ואחד לאפוקי עיר הנדחת, ועיין עוד בטעמא דקרא מה שביאר בזה.

על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת (י"ז. ו')

איתא במכות (דף ה:) רבי עקיבא אומר לא בא השלישי להקל אלא להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו ואם כן ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה ישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה, והקשה בשו"ת משיב דבר להנצי"ב (ח"ג סי' י"ד) דא"כ אין חידוש כלל בהסכם יששכר

שופטים ושופטים תתן לך בכל שיער (ט"ז. י"ח)

הרמב"ן דייק מבכל שיער, דדוקא בארץ ישראל יש מצוות מינוי דיינים ולא בחוץ לארץ, והביא שכן דעת הרמב"ם (פ"א מסנהדרין ה"ב), והקשה הרמב"ן מהא דאיתא במכות (דף יז.) בכל מושבותיכם מלמד שסנהדרין נוהגת בארץ ובחו"ל, א"כ למה נאמר בכל שיער, אלא בארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, ובחו"ל אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר, מבואר דגם בחו"ל יש מצוה להושיב דיינים, וכתב הרמב"ן דנראה מזה שחייבים למנות סנהדרין בחוץ לארץ, ולא בכל עיר ועיר כמו בארץ ישראל אלא רק בכל פלך ופלך.

ויש להעיר על דברי הרמב"ן, דהא הרמב"ם (שם) פסק כדברי הגמ' במכות דבארץ ישראל חייבים בכל פלך ובכל עיר, ובחוץ לארץ רק בכל פלך, וקשה על מה שכתב הרמב"ן דלדעת הרמב"ם אין מצוה למנות דיינים בחו"ל, וצ"ע.

ונראה לבאר דהנה האבי עזרי (פ"ט ממלכים ה"ד) ביאר דברי הגמ' במכות ה"ל, דהטעם שבארץ ישראל ממנים בכל עיר ועיר, הוא מפני שבארץ ישראל יש מצוה למנות דיינים, משא"כ בחו"ל אין מצוה למנות דיינים, אלא דיש מצוה לדון, והמינוי הוא כדי שיוכלו לדון, ולכן אין צריך למנות בכל עיר ועיר, ומעתה מבואר היטב מה שנקט הרמב"ן בדעת הרמב"ם שאין ציווי למנות דיינים בחוץ לארץ, דבאמת אין ציווי למנות אלא רק כדי שיוכלו לדון וכמו שנתבאר.

לא תטה משפט (ט"ז. י"ט)

הבית הלוי ביאר דהאיסור להטות משפט, הוא משום דבהטיית המשפט עושה ב' עוולות, א' שלוקח כסף ממי שאינו חייב, והיינו שמפסיד לו כסף בעולם הזה, והב' שמייע ביד התובע לגזול ממון ומפסיד לו שכר בעולם הבא, ומביא מהסמ"ע (ח"י"מ סי' ח' סעי' ב') שביאר דברי הגמ' (סנהדרין דף יז.) דלעולם יראה דין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו תחתיו, דחרב הוא בעולם הזה, וגיהנם הוא בעולם הבא, ולהמתבאר מבואר היטב שכשמשטה משפט גורם עוולה בעוה"ז ובעוה"ב.

והנה אומרים בתפילה "השיבה שופטנו כבראשונה ויועצינו כבתחילה והסר ממנו יגון ואנחה", ונראה לבאר ע"פ דברי הבית הלוי ה"ל, דהנה "יגון" ביאר השערי תשובה (ש"א אות י"ב י"ג) שזה אחד מדרכי התשובה שבא מטוהר הנשמה העליונה, ומבואר דהוא דבר רוחני, ו"אנחה" איתא בגמ' (כתובות דף סב.) דאנחה שוברת כל גופו של אדם ואמרי לה חצי גופו, ומבואר דהוא דבר גשמי, וזהו שמתפללים שאחר שהשיבה שופטנו כבראשונה ויועצינו כבתחילה, מעתה לא יהיה הפסד ממון בעוה"ז לנתבע, ולא עונש עבירה בעולם הבא לתובע, ויסר ממנו יגון בעולם הבא ואנחה בעולם הזה.

ולא תקח שחד כי השוחד יעור עיני חכמים (שם)

בכתובות (דף קה.) איתא דאסור ליקח שוחד גם באופן שמזכה את הזכאי ומחייב את החייב, ואיירי כגון שלקח שוחד משני הבעלי דינים יעו"ש, ומבואר בזה דבאיסור לא תקח שוחד נאמרו ב' איסורים, הא' הוא לקיחת השוחד, והיינו דעצם מעשה הלקיחה הוי איסור, והב' לדון אחר לקיחת השוחד, והיינו דמה שנתיישב לדון אחר לקיחת השוחד הוא איסור בעשיית הדין, וגם אם יחזיר את השוחד [אחר הדין] להנותן אפשר דעובר באיסור זה, כיון דעכ"פ דן אחר קבלת שוחד.

וכתב החינוך (מצוה פ"ג) וז"ל והעובר עליה וקבל שוחד עבר על מצות מלך, ואינו לוקה לפי שניתן להשבון עכ"ל, ובמנ"ח שם (אות א') הביא להקשות דכיון דגם כשקיבל שוחד לזכות את הזכאי ולחייב את החייב עבר בהאי איסורא, א"כ אמאי חשיב שניתן להשבון, והא באופן זה אינו חייב להחזיר השוחד, ועי"ש מה שכתב לישב.

וזבולון, ותיריך דאה"נ מה שמקבל שכר מצוה אין זה חידוש דשכר מצוה שייך בכל אדם, והחידוש בהסכם יששכר וזבולון הוא שמקבל שכר תורה, ושכר תורה לא שייך למי שאינו תלמיד חכם דעיקר השכר הוא התורה גופה, והחידוש ביששכר וזבולון שהמחזיק תורה נהיה בר הכי לקבל שכר תורה, [וע"ע בפרשת וזאת הברכה (ל"ג. י"ח)].

הוא ובניו כל הימים (שם)

במשך חכמה דייק דהנה הפסוק כאן איירי לענין מתנות כהונה, וכתוב הוא ובניו כל הימים, והיינו שמי שבניו יכולים לעבוד מקבל מתנות כהונה, ומהאי טעמא בעל מום מקבל מתנות כהונה, לאפוקי חלל שאין בניו יכולים לעבוד, אינו מקבל מתנות כהונה.

נביא מקרבך מאחיך כמוני (י"ח. ט"ו)

הרמב"ם (פ"י מייסודי התורה הל"ד) כתב שנבואה לטובה אינה חוזרת, ובדפוסים הישנים היה תוספת "ולא מצינו שחזר הדבר לטובה אלא בחורבן ראשון שהבטיח לצדיקים שלא ימותו עם הרשעים וחזר בדבריו וזה מפורש במסכת שבת" וברמב"ם מהדורת פרנקל השמיטו קטע זה כיון שבדפוס ספרד לא היה כתוב קטע זה, וכן אין דרכו של הרמב"ם לכתוב מסכתות, ובעל מרגליות הים (סנהדרין דף פט:) ביאר בגירסא זו, שהיה כתוב א"א בחורבן ראשון וכו', והיינו אמר אברהם וזו השגת הראב"ד, ובטעות כתבו "אלא" בחורבן וכו', והראב"ד הקשה על דברי הרמב"ם דמצינו שהקב"ה חזר מנבואה לטובה.

וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' (י"ח. כ"א)

פירש רש"י עתידין אתם לומר, כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא, הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה, וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים, ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה, בבבלה יובאו עם גלות צדקיהו, ע"כ. והנה צריך להבין מדוע כתוב וכי תאמר "בלבבך", ונראה דזהו מה שפירש רש"י עתידין לומר בימי חנניה וכו', דהיינו שהטעם שאמרו כן הוא מחמת שרצו להאמין בזה, וזהו כי תאמר "בלבבך", היינו שלבך ישיאך לחשוב כן.

ועמדו שני האנשים (י"ט. י"ז)

בשבועות (דף ל.) דרש"י אנשים ולא קטנים, והקשה הגרעק"א (ב"ק דף פח. ובשו"ת סי' קע"ו) דלמאי בעינן קרא למיעוטי קטנים דפסולים לעדות, תיפוק ליה דפסולים כיון דהוי עדות שא"א יכול להזימה, ואולי י"ל דנפק"מ לעדות בן גרושה ובן חלוצה לחד תירוצא בתוסי בריש מכות (דף ב.) דלא בעינן בזה עדות שאתה יכול להזימה.

ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו (י"ט. י"ח)

ומהכא דרשינן בסנהדרין (דף מ.) דבעינן שבע חקירות, באיזה שבוע באיזה יום וכו', והנה בפסחים (דף יא:) איתא אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בדי שעות עדותן קיימת, כיון דעבידי אינשי דטעי בבי שעות, ופריך דלמא מי שאמר בבי שעות כוונתו לתחילת שעה שניה, ומי שאמר ד' שעות כוונתו לסוף שעה רביעית, וא"כ שישאלו אותם ע"ז לברר הדבר, ולכאוי תמוה מאוד קושית הגמ', דהרי כל הסיבה שמאמינים להם שהם דוברי אמת משום שאדם טועה בזה, ואם לא טעו בהכרח שהם עידי שקר, וא"כ מה יועיל שישאלו אותם ע"ז, הרי על הצד ששיקרו לא שייך לומר שכיוונו להתחלה או לסוף, דכיון שהמעשה לא היה כלל הרי לא כיוונו כלום, וצע"ג.

ועשיתם לו כאשר זמם (י"ט. י"ט)

יש לדון במי שהוא ספק בן ט' לראשון ספק בן ז' לאחרון, ובאו ב' עדים והעידו שהכה את הראשון, ובאו ב' עדים אחרים והעידו שהכה את האחרון, והוזמו ב' כיתי העדים, האם ענשינן להו בכאשר זמם, דכל כת מצד עצמה אינה סיבה לעונש, אולם י"ל דהעדות השניה היא עדות להורגו, וצ"ע, ונשאל כן קמיה הגר"ד לנדו שליט"א, ואמר שיש בדומה לזה בחזו"א, אבל בכה"ג ממש אינו יודע, ועיין בסוגיא בב"ק (דף עד.) דמשמע קצת דיש כאשר זמם בכה"ג.

ובאת אל הכהנים הלויים (י"ז. ט')

בספרי איתא שבכל ביי"ד בעינן שיהיו כהנים ולויים, ובמשך חכמה דן מי היה הכהן בבי"ד של משה, דהא אהרן אינו יכול לדון עם משה כיון שהוא קרובו, וכתב דהיה פנחס דהוא שלישי בראשון למשה ואין זה קורבה, ויש לדון דאולי משה היה נקרא כהן שעבר, כיון שהיה כהן קודם אהרן, וצ"ע, [ועיין במהרש"א בזבחים (דף קב. בח"א) דמהא דפנחס לא יכל לראות נגעי מרים, מוכח דשלישי בראשון פסול לעדות – (הגר"מ שטיבל)].

לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל (י"ז. י"א)

פירש רש"י אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, וכ"ש שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל. ויש להעיר מ"ט נקט רש"י בלשון אפילו אמר על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, ולא כתב אפילו אומר על יום לילה או על אור חושך, וביארו דהמשל בימין ושמאל הוא משום שימין ושמאל הוא כפי איך שהאדם עומד, וכך הנמשל דהסיבה שהוא אומר לך על ימין שהוא שמאל הוא משום שהוא עומד במקום אחר ממוך.

וכתב לו את משנה התורה הזאת (י"ז. י"ח)

פירש רש"י שתי ספרי תורות, ויש לעיין באופן שירש ספר תורה אחד מאבותיו, האם סגי שיכתוב רק ספר תורה אחד, דלגבי כל אדם שיש מצות כתיבת ספר תורה לא מהני מה שירש, אולם לגבי מלך י"ל דמועיל, די"ל דהדין של המלך הוא לכתוב ספר תורה שני, ולא שצריך לכתוב ב' ספרי תורה, וכיון שירש אחד שפיר מקיים את דינו כשכותב את הספר תורה השני, וכן כתבו בעמק ברכה (עמוד ל"ה) ובאבי עזרי (פ"ז מס"ת הל"א) בשיטת הרמב"ם, והגר"ש (סנהדרין דף כא: אות רל"ג) נסתפק עוד אם כתב ס"ת אחד ואח"כ ירש ס"ת שני, האם גם בכה"ג חשיב שכתב את הספר תורה השני.

לבלתי רום לבנו מאחיו (י"ז. כ')

ובספרי דרשינן מאחיו ולא מהקדש, והוא פלא, ויעויין במשך חכמה שביאר דקרא הכא הוא טעם ל"כסף וזהב לא ירבה לו מאוד", דהיינו משום ד"לבלתי רום לבנו מאחיו", וקרא "ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל הוא טעם ל"יכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר", וכבר כתבו כן הראשונים [יעוין בדעת זקנים וברבינו בחי"ן], ועכ"פ הפסוק לבלתי רום לבנו מאחיו אזיל על כסף וזהב לא ירבה לו מאוד, ומעתה מבואר היטב דרשת הספרי מאחיו ולא מהקדש, דהאיסור להרבות כסף וזהב הוא להרבות לעצמו, אבל להרבות בשביל הקדש שרי.

לעמוד לשרת (י"ח. ה')

איתא ביומא (דף ט:ט) אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר וכו', ופירש רש"י (שם) דכתיב לעמוד לשרת, העומדים שם לפני ה', וצ"ב הטעם שלמלכי בית דוד הותרה הישיבה. ונראה בזה דבבית המקדש יש קדושה יתירה יותר מכל מקום קדוש, ומצד עצם הקדושה י"ל דבאמת כל מלך מותר בישיבה, אבל בבית המקדש כיון שיש קדושה יתירה אין בו היתר ישיבה למלך, רק למלכי בית דוד, והביאור בזה, דהנה ידועים דברי הגר"ז דמלכות בית דוד זהו חלק מעיקר בנין ירושלים, ואם אין מלכות בית דוד חסר בעיקר בנין ירושלים, וכן מדוקדק בתפילת שמונ"ע דבסיום ברכת ולירושלים עירך אומרים "יכסא דוד מהרה לתוכה תכין", ולא נסדרה מקומה של בקשה זו בברכת את צמח דוד עבדך, והטעם כי מלכות בית דוד הוא חלק ועיקר מבנין ירושלים, ולכך בבקשה על בנין ירושלים מבקשים על מלכות בית דוד, כי בלא זה חסר בבנין ירושלים.